

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 9, Αρ. 6B (2017)

Ο Σχεδιασμός της Μάθησης

Τόμος 6, Μέρος Β

Πρακτικά

9^ο Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή
& εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Αθήνα, 23 – 26 Νοεμβρίου 2017

Ο Σχεδιασμός της Μάθησης

Επιμέλεια
Αντώνης Λιοναράκης
Σύλβη Ιωακειμίδου
Μαρία Νιάρη
Γκέλη Μανούσου
Τόνια Χαρτοφύλακα
Σοφία Παπαδημητρίου
Άννα Αποστολίδου

ISBN 978-618-5335-01-4
ISBN SET 978-618-82258-5-5

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ελληνικό Δίκτυο Ανοικτής & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης

Οι δυσκολίες συγγραφής γραπτών εργασιών
στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση

Γεράσιμος Κων Ρεντίφης

doi: [10.12681/icodl.1134](https://doi.org/10.12681/icodl.1134)

**Οι δυσκολίες συγγραφής των γραπτών εργασιών στο πλαίσιο των Θεματικών
Ενοτήτων στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση**

Assignment barriers to Distance Education

Γεράσιμος Ρεντίφης

Δρ Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
Ε.Κ.Π.Α.

Gerasimosrentifis@yahoo.gr

Abstract

Distance education as a teaching and learning method refers to an organically structured set of tools and processes that refer to educational material, teaching methods, communication between trainer and trainee, support and evaluation of trainees. An integral part of this structured ensemble also compiles the written work, as through them trainees conquer knowledge and learn to create. In this paper we present on the difficulties faced by distance learning trainees in the writing of their written work. First of all, we will explain the importance of investigating these difficulties and focus our attention on the nature of these difficulties while focusing on our interest and ways of removing them. Next, we will present five empirical researches on the difficulty of writing written assignments and will make a creative synthesis of their findings with a parallel proposal for further investigation.

Keywords: *Assignment, distance education*

Περίληψη

Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση ως μέθοδος διδασκαλίας και μάθησης αναφέρεται σε ένα οργανικά δομημένο σύνολο μέσων και διαδικασιών, στις διδακτικές μεθόδους, στην επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτή και εκπαιδευόμενων καθώς και στην υποστήριξη και στην αξιολόγηση των εκπαιδευόμενων. Αναπόσπαστο μέλος αυτού του δομημένου συνόλου συνιστούν και οι γραπτές εργασίες στο πλαίσιο παρακολούθησης των Θεματικών Ενοτήτων, αφού δια αυτών οι εκπαιδευόμενοι κατακτούν τη γνώση και μαθαίνουν δημιουργώντας. Στην παρούσα εργασία επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στις δυσκολίες, τις οποίες αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι εξ αποστάσεων εκπαιδευτικών προγραμμάτων κατά την συγγραφή των γραπτών τους εργασιών. Αρχικά θα αιτιολογήσουμε τη σπουδαιότητα της διερεύνησης των δυσκολιών αυτών και θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στο είδος αυτών των δυσκολιών εστιάζοντας παράλληλα το ενδιαφέρον μας και στους τρόπους άρσης αυτών. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε αναλυτικά πέντε εμπειρικές έρευνες, που αφορούν στη διάσταση των δυσκολιών συγγραφής γραπτών εργασιών και τέλος θα πραγματοποιηθεί μια δημιουργική σύνθεση των ευρημάτων τους με διατύπωση παράλληλα προτάσεων για περαιτέρω διερεύνηση.

Λέξεις-κλειδιά: *Γραπτές εργασίες, εξ αποστάσεως εκπαίδευση*

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι στο πλαίσιο των εξ αποστάσεως σπουδών

Στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως υπάρχει και η αξιολόγηση της εκπαιδευτικής πορείας των εκπαιδευομένων δια των γραπτών εργασιών, γεγονός το οποίο προσφέρει στον εκπαιδευόμενο την ευκαιρία να αισθανθεί αυτοπεποίθηση, υπευθυνότητα, αυτονομία να διαπιστώσει την πρόοδο των σπουδών του και να διαχειριστεί την ανασφάλεια που αισθάνεται από την ατομική αλληλεπίδραση με το εκπαιδευτικό υλικό (Race, 1999, σελ. 63-35). Ωστόσο η άγνωστη για τους περισσότερους εκπαιδευόμενους μεθοδολογία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης συνιστά σημαντική πηγή εκδήλωσης συναισθημάτων φόβου και ανασφάλειας. Συγκεκριμένα η περιορισμένη διά ζώσης επικοινωνία των εκπαιδευομένων τόσο μεταξύ τους όσο και με τον καθηγητή, η μη εξοικείωσή τους με την τεχνολογία, οι αυξημένες απαιτήσεις των εξ αποστάσεως εξατομικευμένων σπουδών και η τήρηση χρονοδιαγραμμάτων είναι μερικές από τις πηγές αρνητικών συναισθημάτων που διακατέχουν τους εκπαιδευόμενους. Η κατάσταση αυτή επιτείνεται με την επιλογή και συγγραφή των γραπτών εργασιών, γεγονός το οποίο δημιουργεί μια σειρά αρνητικών ζητημάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Οι παράγοντες εκείνοι οι οποίοι δύνανται να επηρεάζουν τη συγγραφή και ολοκλήρωση μιας γραπτής εργασίας στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση ποικίλλουν. Ο ρόλος του επιβλέποντα (Παυλάκης & Γεωργιάδη 2011, σελ. 42), οι υπηρεσίες της βιβλιοθήκης και η εξοικείωση των εκπαιδευομένων με τη διαδικασία αναζήτησης πληροφοριών μέσω του ηλεκτρονικού καταλόγου της βιβλιοθήκης (opac) (Βασάλα Π. & Δέσποινα Ανδρεάδου Δ., 2009, σελ. 20), ο φόρτος εργασίας, καθώς και οι οικογενειακές υποχρεώσεις σε συνδυασμό με τη λανθασμένη εκτίμηση του διαθέσιμου χρόνου ή την υποτίμηση του βαθμού δυσκολίας των σπουδών (Βεργίδη & Παναγιωτακοπούλου, 2003, σελ. 83) είναι ορισμένοι λόγοι που επηρεάζουν τη συγγραφή και ολοκλήρωση των γραπτών εργασιών.

Η διερεύνηση των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη συγγραφή των γραπτών εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση κρίνεται ζωτικής σημασίας, αφού κατ' αυτό τον τρόπο αναδεικνύονται οι θεσμικές ελλείψεις των φορέων υλοποίησης εξ αποστάσεως εκπαιδευτικών προγραμμάτων ως προς τη διευκόλυνση της εκπόνησης γραπτών εργασιών, οι ιδιαιτερότητες της σχέσης εκπαιδευτή εκπαιδευομένου (Παυλάκης & Γεωργιάδη, 2011, σελ. 42-43), καθώς και θα εντοπιστούν τυχόν άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν στη αύξηση αυτής της δυσκολίας των εκπαιδευομένων στην πρόσληψη και στη δημιουργική παραγωγή της γνώσης. Επί πλέον σύμφωνα με την έρευνα των Κουστουράκη, Παναγιωτακόπουλου & Λιοναράκη (2003) διά της διερεύνησης των δυσκολιών αυτών θα υπάρξουν και διορθωτικές παρεμβάσεις, οι οποίες θα συμβάλλουν στην ποιοτική βελτίωσή των σπουδών και την πρόληψη των δυσκολιών των μελλοντικών φοιτητών

Εμπειρικές έρευνες: Οι δυσκολίες κατά την εκπόνηση γραπτών εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και τρόποι ανάσχεσης αυτών.

Σε σχέση με τη διάσταση που αφορά τη διερεύνηση των δυσκολιών, την οποία αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη συγγραφή των εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση επισκοπήθηκαν οι εμπειρικές έρευνες των Olakulehin & Ojo (2008), η έρευνα των Κουστουράκη, Παναγιωτακόπουλου & Λιοναράκη (2003), που ως τίτλο έχει: «Διερεύνηση των Εμποδίων στην Εφαρμογή της Ανοικτής και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευσης και Προτάσεις για την Αντιμετώπισή τους», η έρευνα της Βασάλα (2013), που ως τίτλο έχει: «Η εκπαιδευτική τεχνική «Εργαστήριο για το Μέλλον» ως εργαλείο για την υπέρβαση των ανασχετικών παραγόντων στην

εκπόνηση των γραπτών εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση», η έρευνα της Βασάλα & Ανδρεάδου (2009), η έρευνα των Jumani, Rahman, Iqbal, & Chisht, (2011), που ως τίτλο έχει «Factors to improve Written Assignments in Pakistan», το νέο άρθρο των Γιαγλή & Κουτσούμπα (2010), που ως τίτλο έχει: «Αυτονομία στη μάθηση στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης», καθώς και η εμπειρική έρευνα του Patton (2000), που ως τίτλο έχει: «The Importance of Being Flexible with Assignment».

Η έρευνα των Βασάλα & Ανδρεάδου (2009) εξετάζει την αξία που έχουν οι διαθέσιμες εκπαιδευτικές παροχές (π.χ. χρήση της βιβλιοθήκης, ηλεκτρονικός κατάλογος opac) στην εκπόνηση των γραπτών εργασιών. Ο Patton (2000) αναδεικνύει την αξία που έχει η ελαστικότητα στην προθεσμία παράδοσης της γραπτής εργασίας, την οποία είναι απαραίτητο να επιδεικνύει ο Καθηγητής-Σύμβουλος, αφού έχει θετική επίδραση στη μαθησιακή πορεία των εκπαιδευομένων. Τέλος το άρθρο των Γιαγλή & Κουτσούμπα (2010) αναδεικνύει τη σημασία που έχουν οι εξ αποστάσεως σπουδές, όπου αναπόσπαστο μέρος είναι και οι γραπτές εργασίες και η εκπόνησή τους συμβάλλει στην καλλιέργεια της αυτο-ρυθμιζόμενης μάθησης και, ειδικότερα, των στρατηγικών της αυτο-αξιολόγησης, της αυτο-παρακολούθησης και της διαχείρισης χρόνου.

Σχετικά με τα ερευνητικά ερωτήματα οι έρευνες τόσο των Κουστουράκη, Παναγιωτακόπουλου & Λιοναράκη (2003), Jumani, Rahman, Iqbal, & Chisht (2011) όσο και των Olakulehin & Ojo (2008) εστιάζουν στον εντοπισμό των δυσκολιών που συνάντησαν οι εκπαιδευόμενοι κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, όπως και των τρόπων με τους οποίους δύναται να τις ξεπεράσουν. Η έρευνα της Βασαλά (2013) εστιάζει τα ερευνητικά ερωτήματα στις τρεις κυριότερες δυσκολίες, που είναι η διαχείριση του χρόνου, οι επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις και η ελλιπής επικοινωνία εκπαιδευομένων με τον Καθηγητή-Σύμβουλο. Η έρευνα των Βασάλα & Ανδρεάδου (2009) ερευνά κατά πόσο συνέβαλαν οι υπηρεσίες της βιβλιοθήκης του Ε.Α.Π. στη συγγραφή των γραπτών εργασιών. Το άρθρο των Γιαγλή & Κουτσούμπα (2010) εξετάζει βιβλιογραφικά τα εμπόδια της πορείας προς την αυτονομία στη μάθηση στην τριτοβάθμια εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Τέλος ο Patton (2000) διερευνά κατά πόσο οι προθεσμίες παράδοσης των εργασιών επηρεάζουν την ποιότητα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Σε όλες τις έρευνες αναδείχτηκαν οι λόγοι για τους οποίους οι εκπαιδευόμενοι συναντούν δυσκολίες κατά τη συγγραφή γραπτών εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και ένας από τους σημαντικότερους λόγους είναι ο χρόνος και η διαχείριση του κατά την εκπόνηση των εργασιών αυτών. Συγκεκριμένα η έρευνα των Κουστουράκη, Παναγιωτακόπουλου & Λιοναράκη (2003) και της Βασαλά (2013) έδειξε ότι ένα σημαντικό ποσοστό των φοιτητών του Ε.Α.Π. δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στα χρονικά όρια παράδοσης των συγκεκριμένων γραπτών εργασιών. Ωστόσο η έρευνα της Βασαλά (2013) ανέδειξε ότι οι ίδιοι οι εκπαιδευόμενοι δια της εκπαιδευτικής τεχνικής «Εργαστήριο για το Μέλλον» δύναται να κατανοήσουν ότι υπάρχουν τρόποι υπέρβασης αυτών των δυσκολιών και να υιοθετήσουν μεθόδους διαχείρισης χρόνου.

Η έρευνα των Jumani, Rahman, Iqbal, & Chisht (2011) ανέδειξε ότι οι εκπαιδευόμενοι δυσκολεύονται στην εκπόνηση των γραπτών εργασιών εξαιτίας των επαγγελματικών τους υποχρεώσεων και παράλληλα υπάρχει μια υπερφόρτωση στο χρονοδιάγραμμα μελέτης. Ως αντιστάθμισμα στην αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών θα είναι ο συμβουλευτικός ρόλος του Καθηγητή-Συμβούλου, ο οποίος θα καθοδηγήσει στην εκπόνηση της γραπτής εργασίας και για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η καλή προετοιμασία εκ μέρους του. Η έρευνα των Olakulehin & Ojo

(2008) ανέδειξε ότι οι λόγοι, οι οποίοι επηρεάζουν τη συγγραφή και ολοκλήρωση της γραπτής εργασίας είναι η δυσκολία διατύπωσης του ερευνητικού προβλήματος, η στατιστική ανάλυση των δεδομένων, η φυσική απόσταση διδάσκοντα-διδασκομένου, ο χρόνος που απαιτείται για την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας, η δυσκολία συλλογής απαραίτητου υλικού, τα οικογενειακά προβλήματα, καθώς και οι κοινωνικές και επαγγελματικές υποχρεώσεις. Η έρευνα των Βασάλα & Ανδρεάδου (2009) έδειξε ότι η βιβλιοθήκη και οι υπηρεσίες που παρέχει συνέβαλαν ελάχιστα στη συγγραφή των γραπτών εργασιών και στη μάθηση, αφού οι εκπαιδευόμενοι δεν χρησιμοποίησαν αρκετά τη βιβλιοθήκη του ιδρύματος για τη συγγραφή εργασιών, διότι βρήκαν τη διαδικασία δανεισμού δύσχρηστη και χρονοβόρα και την πρόσβαση σε αυτή δυσχερή. Επίσης οι Γιαγλή & Κουτσούμπα ανέδειξαν ότι η συγγραφή γραπτών εργασιών στο πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης συμβάλλει θετικά στην αυτονομία της μάθησης, δηλαδή στην ενεργητική και εποικοδομητική εκείνη διαδικασία, κατά την οποία οι εκπαιδευόμενοι αρχικά θέτουν στόχους για την μάθησή τους και στην συνέχεια προσπαθούν να παρακολουθούν, να ρυθμίζουν και να ελέγχουν τις γνωστικές τους λειτουργίες, τα κίνητρα και τις συμπεριφορές τους καθοδηγούμενοι από τους μαθησιακούς. Τέλος ο Patton(2000) ανέδειξε ότι η ελαστικότητα στις προθεσμίες κατάθεσης των εργασιών συμβάλλει θετικά στην επιτυχή ολοκλήρωση των εξ αποστάσεως σπουδών.

Προοπτική έρευνας

Η φυσική απόσταση των εκπαιδευομένων τόσο από τον εκπαιδευτικό οργανισμό και τους εκπροσώπους του όσο και από την ομάδα των συμφοιτητών τους, συνιστά το κύριο γνώρισμα της εξ αποστάσεως. Το γεγονός αυτό δημιουργεί δυσκολίες στους εκπαιδευόμενους στο πλαίσιο της συγγραφής των γραπτών τους εργασιών κατά την παρακολούθηση των Θεματικών Ενοτήτων στις εξ αποστάσεως σπουδές. Η παρούσα εργασία ανέδειξε και νέα ζητήματα προς διερεύνηση και τα οποία ίσως να αποτελέσουν αντικείμενο περαιτέρω έρευνας. Τέτοια θέματα θα μπορούσε να είναι:

- 1) Η διερεύνηση των απόψεων των εκπαιδευτών αναφορικά με την ποιότητα σπουδών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση και τα εμπόδια που οι ίδιοι συναντούν στην επίβλεψη και ανατροφοδότηση των γραπτών εργασιών.
- 2) Συγκριτική μελέτη των παρεχόμενων υπηρεσιών και του περιεχομένου της ανοικτής εξ αποστάσεως βιβλιοθήκης του Ε.Α.Π. με άλλες βιβλιοθήκες της Χώρας ή και εξ αποστάσεως βιβλιοθήκες πανεπιστημίων του εξωτερικού.
- 3) Διερεύνηση της θεματολογίας ενός σεμιναρίου, το οποίο θα σχετιζόταν με την επιλογή ερευνητικού προβλήματος και συγγραφής γραπτής εργασίας.
- 4) Συγκριτική μελέτη των υποστηρικτικών τρόπων που ακολουθούνται στις μικρής έκτασης γραπτές εργασίες και στις διπλωματικές εργασίες στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.
- 5) Διερεύνηση του ζητήματος κατά πόσο οι δυσκολίες συγγραφής γραπτών εργασιών συνιστούν αιτία διακοπής παρακολούθησης των εκπαιδευομένων.
- 6) Συγκριτική μελέτη των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευόμενοι στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση για τη συγγραφή της διπλωματικής εργασίας με εκείνες που αντιμετωπίζουν οι μεταπτυχιακοί φοιτητές των συμβατικών πανεπιστημίων κατά την εκπόνηση της διπλωματικής τους εργασίας τους.
- 7) Διερεύνηση της αξίας της ανατροφοδότησης των γραπτών εργασιών στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αποστολίδου, Α. (2003). «Προς μια Ανθρωπολογία της Ανοικτής Εκπαίδευσης. Εξ Αποστάσεως Μάθηση Φιλική προς τους Χρήστες; Μερικές σημειώσεις για το Ε.Α.Π.». Στο Α. Λιοναράκης (Επιμ.). *2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*. Αθήνα: Προπομπός, σελ. 102-111.
- Βασάλα, Π. & Δέσποινα Ανδρεάδου, Δ. (2009). «Οι απόψεις των αποφοίτων του μεταπτυχιακού προγράμματος «Σπουδές στην Εκπαίδευση» του Ε.Α.Π. για την επίδραση των εκπαιδευτικών παροχών του ιδρύματος στη μάθησή τους. Στο *παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, τεύχ. 4, σελ. 10-24.
- Βεργίδης, Δ., Παναγιωτακόπουλο, Χ. (2003). Διερεύνηση των λόγων διακοπής της φοίτησης στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Σπουδές στην Εκπαίδευση» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Στο: Λιοναράκης, Α. (επιμ.), *2^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση, Πρακτικά Εισηγήσεων*. Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός. σελ. 81-90.
- Γεωργιάδη, Ρ. (2008). Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές στην επιλογή θέματος για την διπλωματική τους εργασία. *The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4 (1), p 42-48.
- Γεωργιάδη, Ρ. (2008). Δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές στην επιλογή θέματος για την διπλωματική τους εργασία. *The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, No.1, Vol. 4.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Dabaj, F., & Isman, A. (2004). Communication Barriers in Distance Education: “Text- Based Internet-Enabled Online Courses”. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 1 (1).
- Ζεμπύλας, Μ., Θεοδώρου, Μ., & Παυλάκης, Α. (2009). Συναισθήματα και διαδικτυακή εξ αποστάσεως εκπαίδευση: το παράδειγμα της Κύπρου. *The Journal for Open Education and Educational Technology*, 5, p. 25-41.
- Faulkner, D., Swann, I., Sarer, S., Bird, M., Carty, J. (1999). *Εξέλιξη του Παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον. Εγχειρίδιο μεθοδολογίας*, Πάτρα, Ε.Α.Π.
- Λιοναράκης, Α. (2001). «Για ποια «εξ αποστάσεως εκπαίδευση» μιλάμε;» *Πρακτικά Εισηγήσεων: 10^ο Πανελλήνιο Συνέδριο για την Ανοικτή και Εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση*. Πάτρα: Ε.Α.Π. 185-194.
- Λιοναράκης, Α. (2006). Η θεωρία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και η πολυπλοκότητα της πολυμορφικής της διάστασης. Στο Α. Λιοναράκης, *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση, Στοιχεία θεωρίας και πράξης*. Αθήνα: Προπομπός, 11-14
- Olakulehin, F., Ojo, O. (2008). «Factors Influencing the Completion of Dissertations by Students of Post-Graduate Diploma in Education (PGDE) By Distance Learning in South -Western Nigeria». *Open Education-The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*. 4(1).
- Παυλάκης, Ι. & Γεωργιάδη, Ειρ. (2011). Ο ρόλος του επιβλέποντα καθηγητή στην εκπόνηση και ολοκλήρωση της Διπλωματικής Εργασίας ως προς την συμβουλευτική, επικοινωνία και ενθάρρυνση των φοιτητών της ΘΕ ΕΚΠ65 στο ΕΑΠ. *Open Education-The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*. 7(2), p. 36-53.
- Race, P. (1999). *Το εγχειρίδιο της Ανοικτής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Rowntree, D. (1998). *Exploring Open and Distance Learning*. London: Kogan Page.
- Tait, A., (2000). «Planning student support for open and distance learning». *Open Learning*, 15 (3), p. 287-299.